

СУТНІСТЬ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ОСНОВНИХ ВИДІВ ІНТЕГРОВАНИХ СТРУКТУР БІЗНЕСУ

© 2015 КОСАТА І. А.

УДК 334.758

Косата І. А. Сутність та класифікація основних видів інтегрованих структур бізнесу

Однією з основних тенденцій ХХ – початку ХХІ століття є створення інтегрованих структур бізнесу, що мають суттєвий вплив як на економіку окремих держав, так і на світову економіку в цілому. За час розвитку інтегрованих структур бізнесу (ІСБ) можна нарахувати значну кількість їх різноманітних форм, а саме: трести, пули, синдикати, картелі, комбінати, асоціації, альянси, конгломерати, консорціуми, концерни, стратегічні альянси, фінансово-промислові групи, корпорації креаторів, стратегічні родини, технологічні парки тощо. Звернімо увагу на те, що кількість форм ІСБ не є постійною. З розвитком економіки відбувається й розвиток існуючих форм. Незважаючи на значну кількість наукової літератури, присвяченої розгляду форм ІСБ, однозначна відповідь на питання, в яку з них, за яких умов і в який час доцільно об'єднуватись, яка є найбільш конкурентоспроможною, – відсутня. У зв'язку з цим характеристика наведених вище організаційних форм ІСБ є актуальною і потребує подальших досліджень.

Ключові слова: інтегровані структури бізнесу, холдинг, концерн, картель, пул, трест, синдикат.

Табл.: 1. Бібл.: 9.

Косата Інна Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри статистики, обліку та аудиту, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: kosataya@ukr.net

УДК 334.758

UDC 334.758

Косатая И. А. Сущность и классификация основных видов интегрированных структур бизнеса

Kosata I. A. Essence and Classification of the Basic Types of the Integrated Business Structures

Одной из основных тенденций ХХ – начала ХХІ века является создание интегрированных структур бизнеса, имеющих существенное влияние как на экономику отдельных государств, так и на мировую экономику в целом. За время развития интегрированных структур бизнеса (ИСБ) можно насчитать значительное количество их различных форм, а именно: тресты, пулы, синдикаты, картели, комбинаты, ассоциации, альянсы, конгломераты, консорциумы, концерны, стратегические альянсы, финансово-промышленные группы, корпорации креаторов, стратегические семьи, технологические парки и т. п. Обратим внимание на то, что количество форм ИСБ не является постоянным. С развитием экономики происходит и развитие существующих форм. Несмотря на значительное количество научной литературы, посвященной рассмотрению форм ИСБ, однозначный ответ на вопрос, в какую из них, на каких условиях и в какое время целесообразно объединяться, какая является наиболее конкурентоспособной, – отсутствует. В связи с этим характеристика приведенных выше организационных форм ИСБ является актуальной и требует дальнейших исследований.

One of the main trends of the 20th – early 21st centuries is establishment of integrated business structures, which have a significant impact on the economies of both individual States and the world economy as a whole. During the development of integrated business structures (IBS) a significant number of their varied forms had emerged, including: trusts, pools, syndicates, cartels, industrial complexes, associations, alliances, conglomerates, consortia, corporations, strategic alliances, financial-industrial groups, creative manager corporations, strategic families, technology parks, etc. We want to draw attention to the fact that the number of forms of IBS is not permanent. The existing forms are developed along with further development of economy. Despite the significant amount of scientific literature, aimed at consideration of forms of IBS, a definite answer to the question: which one of them under what conditions and at what time would be advisable to unite with, or which one of them would be the most competitive, – is missing. In this connection, the above characteristics of the organizational forms of IBS are of importance and require further research.

Key words: integrated business structures, holding, concern, cartel, pool, trust, syndicate.

Tabl.: 1. Bibl.: 9.

Ключевые слова: интегрированные структуры бизнеса, холдинг, концерн, картель, пул, трест, синдикат.

Табл.: 1. Библ.: 9.

Косатая Инна Анатольевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры статистики, учета и аудита, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

Kosata Inna A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Statistics, Accounting and Auditing, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: kosataya@ukr.net

E-mail: kosataya@ukr.net

Однією з основних тенденцій ХХ – початку ХХІ століття є створення інтегрованих структур бізнесу, що мають суттєвий вплив як на економіку окремих держав, так і на світову економіку в цілому.

Функціонування інтегрованих бізнес-структур в українській економіці характеризується пошуком найбільш ефективних форм фінансово-економічної взаємодії між підприємствами-учасниками та методів управління ними. Ефективна діяльність інтегрованого формування дуже сильно залежить від ефективності фінансово-економічного механізму спільної діяльності підприємств-учасників.

Для успішного економічного розвитку інтегрована бізнес-структура повинна ефективно використовувати власний інтегральний потенціал з урахуванням факторів впливу внутрішнього та зовнішнього середовища, до

яких належать: політична стабільність, економічна політика держави; наявність ресурсів, загальне положення економіки; зміни в соціальній структурі суспільства, попиті, пропозиції; конкуренція в галузі, рівень витрат виробництва; фінансові результати і т. ін. [1].

Мета статті полягає у визначенні сутності основних інтегрованих структур бізнесу, їх класифікації, що допоможе сучасному підприємству обрати найдоцільнішу форму об'єднання.

За час розвитку інтегрованих структур бізнесу (ІСБ) можна нарахувати значну кількість їх різноманітних форм, а саме: трести, пули, синдикати, картелі, комбінати, асоціації, альянси, конгломерати, консорціуми, концерни, стратегічні альянси, фінансово-промислові групи, корпорації креаторів, стратегічні родини, технологічні парки тощо. Звернімо увагу на те, що кількість форм ІСБ не

є постійною. З розвитком економіки відбувається й постійний розвиток існуючих форм. Деякі з них втрачають свою актуальність та майже не використовуються або зникають взагалі, водночас виникають та створюються нові форми, що є більш пристосованими та конкурентоспроможними в сучасних умовах розвитку.

Так, для сучасного бізнесу розвинутих країн Америки, Європи та Японії притаманні такі організаційні форми бізнесу, як холдинги, концерни, консорціуми, картелі. Водночас, розповсюджені наприкінці XIX – у XX століттях трести та синдикати зараз є рідкістю.

Окремі аспекти організації та управління інтегрованими структурами бізнесу розглядаються у працях М. О. Кизима, В. М. Горбатова, О. М. Ястремської, А. А. Пилипенка, Л. І. Федулової, В. Г. Суржика, П. Ю. Буряка, Ю. М. Уманціва та інших науковців, але, незважаючи на значну кількість наукової літератури, присвяченій розгляду форм ІСБ, однозначної відповіді на питання, в яку з них, в яких умовах і в який час доцільно об'єднуватись, яка є найбільш конкурентоспроможною, відсутня, що й обумовлює актуальність подальшого вивчення цього питання.

У зв'язку з цим охарактеризуємо деякі з наведених вище організаційних форм ІСБ.

Картель (з фр. *Catel*, італ. *Cartello, carta* – папір, документ) є першою історично сформованою формою ІСБ. Картель – це об'єднання фірм однієї галузі, що укладають між собою угоду щодо окремих питань комерційної діяльності компанії. Картельна угода може бути як угодою стосовно обміну патентами, так і стосовно умов наймання робочої сили, щодо асортименту ринків збуту, цін, обсягів виробництва чи продажу тощо. Однак найчастіше метою картельної угоди є саме збут продукції.

Картельна угода може бути оформлена як документально (договір у письмовому вигляді), так і укладена в усній формі. Досить часто такі угоди є негласними. Підприємства, що вступають до картелю, залишаються юридично, фінансово, виробничо та комерційно самостійними.

Метою створення картелів є збільшення прибутку через регламентацію конкуренції всередині об'єднання та «придушення» зовнішньої конкуренції з боку підприємств, які не є членами цієї угоди.

Серед особливостей картелю можна виділити такі:

- ✦ має договірний характер;
- ✦ об'єднання підприємств або організацій з метою припинення між ними конкуренції та отримання монопольного прибутку;
- ✦ учасники картелю є юридично та фінансово самостійними;
- ✦ найчастіше об'єднуються підприємства однієї галузі;
- ✦ спільна діяльність зі збуту продукції, що іноді розповсюджується й на виробництво;
- ✦ у картелі наявна система примусу, метою якої є виявлення порушень та використання санкцій щодо порушників.

В антимонопольному законодавстві більшості держав картельні угоди стоять поза законом, винятком є деякі галузі (сільське господарство тощо). Однак за наяв-

ності деяких умов діяльність картелю може бути дозволена. Необхідними умовами для отримання дозволу є:

- ✦ діяльністю картелю є освоєння нового ринку;
- ✦ діяльність картелю є корисною для економіки держави (наприклад, сприяє технічному розвитку);
- ✦ «кризові картелі», що зменшують надлишкові виробничі потужності;
- ✦ частка ринку картелю є невеликою, наприклад, у державах – членах ЄС картелі можуть діяти за умови, що їх частка ринку є не більшою 5% виробництва визначеного продукту.

Проведемо аналіз визначень картелю, що зустрічаються в економічній літературі (табл. 1).

Картелі розрізняють за сферою діяльності (національні та міжнародні), за характером взаємовідносин їх учасників (відкриті, таємні, джентльменські угоди), за формами організації (з єдиним органом збуту та з компаніями із закупівлі).

До національних картелів відносять об'єднання фірм та компаній однієї країни, у свою чергу, вони підрозділяються на внутрішні, експортні та імпортні.

Міжнародні картелі створюються компаніями різних країн. Їх метою є контроль експортно-імпортних операцій з окремими товарами на світовому ринку.

Можна виділити декілька видів картелів залежно від мети їх утворення:

- ✦ *грошовий картель* – при однакових умовах поставок і платежів уніфіковані ціни;
- ✦ *найовий картель* – виділяють два види: територіальний та квотний. *Територіальний картель* – кожному учаснику надається територія збуту, що виключає можливість взаємної конкуренції. *Картель продукції (квотний картель)* – кожен учасник отримує квоту для продажу продукції відповідно до виробничих потужностей. Таким чином, регулюючи пропозицію шляхом надання квот, картелі контролюють ціни на товарних ринках;
- ✦ *закупівельний картель* – монопольна угода декількох фірм стосовно закуповування сировини та визначених товарів в інтересах членів картелю з метою зниження закупівельних цін;
- ✦ *калькуляційний картель* – це угода стосовно однакової структури та змісту розрахунків;
- ✦ *кондиційний картель* – угода стосовно умов реалізації продукції;
- ✦ *контингентований картель* – угода стовно установи для членів картелю відповідних квот (контингентів);
- ✦ *кризовий картель* – угода для обмеження конкуренції, що укладається за наявності стійкого зниження попиту або тимчасового зменшення збуту;
- ✦ *патентний картель* – договір стосовно спільного використання визначеного технічного винаходу;
- ✦ *виробничий картель* – метою є встановлення квот з обсягу виробництва для кожного члена картелю;

Визначення картелю в економічній літературі

Джерело	Визначення
Экономическая энциклопедия для детей и взрослых. – М. : АОЗТ «Нефтехиминвест», 1995. – 688 с. [2]	Форма об'єднання виробників або споживачів, гласна або негласна угода групи подібних за профілем підприємств, фірм, компаній стосовно обсягів виробництва та продажу, цін, ринків збуту. Мета – збільшення прибутку шляхом усунення обмежень і регламентації конкуренції всередині об'єднання та зниження «зовнішньої» конкуренції з боку підприємств, що не беруть участі у цій угоді
Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера // Під ред. Р. Дяківа. – К. : Міжнародна економічна фундація, 2000. – 704 с. [3]	Одна з форм монополістичних об'єднань підприємств, підприємств однієї чи декількох країн, що виробляють однотипну продукцію з метою проведення єдиної економічної та технічної політики, спільних дій щодо встановлення обсягів, структури випуску (продажу) однотипних товарів, розмірів цін, проведення реклами з метою завоювання панівного становища на ринку, придушення конкуренції з боку підприємств, що не є членами картелю, зберігаючи при цьому юридичну та фінансову незалежність
Мельник Л. Г., Корінцева О. І. Економіка підприємства: конспект лекцій : Навч. посіб. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2004. – 412 с. [4]	Об'єднання підприємств переважно однієї галузі для здійснення спільної комерційної діяльності (зокрема, збуту)
Горбатов В. М. Интегрированные структуры бизнеса в мировой экономике : монография. – Х. : ИД «ИНЖЕК», 2005. – 168 с. [5]	Об'єднання підприємств однієї галузі, що укладають угоду для вирішення питань комерційної діяльності
Большой экономический словарь. – М. : Экономика, 2006. – 497 с. [6]	Одна з основних форм угод про монополізацію ринку, гласна або негласна угода групи подібних за профілем підприємств
Пушкарь А. И., Жуков Ю. Е., Пилипенко А. А. Стратегические группы предприятий: концепция, методология, управление : науч. изд.. – Х. : Кроссруд, 2006. – 440 с. [7]	Угода між великими виробниками однорідної продукції стосовно обсягів виробництва, розподілу ринків збуту, ціни та обсягів продажу і за іншими параметрами. Часто укладаються в негласній формі. Переслідують мету уникнення гострої боротьби за ринки збуту і пов'язаних із цим втрат для всіх підприємств. Таким чином уникають війни цін
Федулова Л. І. Інноваційна економіка. – К. : Либідь, 2006. – 480 с. [8]	Об'єднання простих структур з метою зменшення втрат від зниження цін та збереження своїх квот на ринках; відображають насамперед процеси горизонтальної та вертикальної інтеграції. Формуються на однорідних ринках, орієнтація на масове виробництво та збут стандартизованих товарів (наприклад, сировини)
Інтегровані структури бізнесу: проблеми теорії та практики оцінювання конкурентоспроможності / М. О. Кизим, В. С. Пономаренко, В. М. Горбатов, О. М. Ястремська : монографія. – Х. : ВД «ИНЖЕК», 2010. – 368 с. [9]	Картель – об'єднання підприємств – виробників однорідної продукції, що формується на основі угоди (гласної або негласної) з метою завоювання панівного становища на ринку; члени картелю є фінансово, юридично та господарчо незалежними суб'єктами

- ✦ *регіональний картель* – угода, що встановлює сфери збуту;
- ✦ *ціновий картель* – установлення для членів картелю продажних цін на товар.

За аналізом світової практики та економічної літератури з питань діяльності картелів можна виділити ряд чинників, наявність яких є обов'язковою умовою їх ефективної діяльності. *По-перше*, це участь у картелі основних виробників визначеної продукції, *по-друге*, такі виробники – члени картелю, повинні цілком погоджуватися з його політикою. Необхідність висунення таких вимог пов'язана з тим, що відмова окремих провідних виробників або зловмисні дії деяких членів картелю, разом із переключенням покупців на продуктивні заміники, можуть підірвати контроль картелю над ціновою політикою.

Пул. Різновидом картелю, за якого прибуток усіх учасників надходить до загального фонду та розподіляється між ними відповідно до визначеної пропорції,

отримав назву пулу (від англ. *Pool* – загальний котел). Науковці визначають пул як поодинокий випадок бізнес-альянсу, а саме: тимчасове об'єднання різноманітних організацій, для яких встановлюються правила обліку витрат і спільно отриманого прибутку, що спрямовується в єдиний фонд для подальшого розподілу серед учасників відповідно до встановлених часток.

Серед особливостей пулу доцільним є виділення таких:

- ✦ найчастіше ця форма об'єднання має тимчасовий характер;
- ✦ у межах пулу встановлюються правила розподілу загальних витрат і прибутку учасників.

Можна виділити декілька видів пулу: патентний пул; торговельний пул; «конкретний» пул; біржовий пул.

Визначення пулу, що можна зустріти в економічній літературі, є приблизно однаковими. Так, у кожному з них визначається, що прибуток усіх учасників цього об'єднання передається до загального фонду та розпо-

діляється між ними відповідно до раніше встановленої пропорції. Однак як неолік даних визначень необхідно відмітити відсутність у них вказівки на статус підприємств, що стають членами пулу, ступеня їх інтеграції чи рівня самостійності.

Синдикат. Інтегрованою структурою бізнесу, що виникла внаслідок необхідності подальшого розвитку такої організаційної форми об'єднання, як картель, є синдикат (від лат. *Syndicates* – повірений, представник). У межах синдикату здійснюється централізоване просування товарів і послуг на ринки збуту, стратегічний маркетинг, погоджений збут продукції всіма членами об'єднання. Ця форма об'єднання була розповсюджена в галузях з масовим виробництвом однорідної продукції (гірничодобувної, хімічної, металургійної).

Серед особливостей синдикату доцільним є виділення таких:

- ✦ обмеження комерційної самостійності членів синдикату;
- ✦ централізація збуту;
- ✦ проведення закупівлі сировини для членів синдикату через збутову контору або збутове товариство.

Таким чином, під час входження підприємства до синдикату вони залишаються юридично та виробничо самостійними. Водночас комерційна діяльність членів синдикату є обмеженою та підпорядковується загальним інтересам, що можуть не збігатися з тактичними інтересами окремих членів синдикату, однак давати стратегічний вигоду усім учасникам об'єднання.

Підприємства, що входять до складу синдикату, реалізують (частково або повністю) продукцію через єдину збутову контору. У випадку збереження членами синдикату власної збутової мережі, вона тісно пов'язана з єдиною збутовою конторою. Функції збуту можуть бути доручені одному з членів синдикату. Останнім часом синдикат втрачає своє значення та поступається новим формам об'єднання, що є більш пристосованими до сучасних вимог економічного розвитку.

Трест. У світовій економіці кінця XIX – початку XX століть широке розповсюдження дістала така форма інтегрованих структур бізнесу, як *трести* (від англ. *Trust* – довіра). За цієї форми об'єднання учасники втрачають свою виробничу, комерційну, а досить часто і юридичну самостійність. Виникнення трестів відбувається через передачу контрольних пакетів акцій (або підписання договору довіри) підприємствами, що раніше були незалежними, головній компанії. Таким чином, акціонери продовжують отримувати дивіденди, але відмовляються від права свого голосу.

Серед особливостей трестів доцільним є виділення таких:

- ✦ інтегруються всі сторони діяльності підприємства;
- ✦ підпорядкованість єдиному центру;
- ✦ розподіл прибутку відповідно до частки.

У сучасних умовах у зв'язку з наявністю значної централізації управлінських функцій трести майже втрачають своє значення.

Концерн (від англ. *Concern* – об'єднання) – статутне об'єднання підприємств, а також інших організацій, на основі їх фінансової залежності від одного або групи учасників об'єднання, із централізацією функцій науково-технічного і виробничого розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності.

У центрі концерну, як правило, стоїть велика корпорація (найчастіше великий банк (хаузбанк)). Іноді для керівництва об'єднанням створюється спеціальна компанія, учасники якої стають власниками контрольного пакета акцій підприємств – членів концерну. Важливою особливістю діяльності концернів є жорсткий фінансовий контроль членів концерну з боку директорату головного підприємства. Як правило, незважаючи на юридичну самостійність, фірми, що входять до складу концерну, мають консолідований баланс. Централізоване управління здійснюється також у сфері фінансів, обсягів і сфер інвестування, науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок. Водночас усі інші питання учасники вирішують значною мірою децентралізовано, концернам властиве заохочення усіх його членів до оперативного-господарської самостійності.

Діяльність концернів переважно пов'язана з промисловістю. Саме на виробничі програми великих концернів орієнтована діяльність значної кількості малих і середніх фірм-субпідрядників.

Підприємства та організації, що входять до концерну, передають йому частину своїх повноважень, серед яких право представляти їх інтереси у відносинах з органами влади та іншими організаціями. Як правило, учасники концерну в результаті його діяльності підпадають під фінансову залежність створених банків.

Однією з поширених структур, характерних для розвиненої ринкової економіки, є така форма організації, як холдинг (холдингова система). Функціонування холдингових систем, з одного боку, має ряд переваг перед звичайними акціонерними товариствами, а з іншого – характеризується особливостями, що породжують нові проблеми й труднощі, які не є характерними для окремих компаній.

Холдинг (англ. *holding* – володіння) – це особливий вид компанії, що створюється для володіння контрольними пакетами акцій інших компаній з метою контролю та управління їхньою діяльністю. Класична холдингова компанія, як правило, складається з головної (материнської), дочірніх та фірм-«онуків». Дочірні компанії мають статус самостійної юридичної особи й організовані у вигляді товариств, у випадку банкрутства чи неплатоспроможності вони відповідають за своїми обов'язками тільки майном своєї компанії. Часто дочірні компанії є власниками контрольних пакетів акцій підлеглих їм підрозділів-«онуків».

Відповідно до чинного законодавства *холдингова компанія* – суб'єкт господарювання, який володіє контрольними пакетами акцій інших, одного або більше суб'єктів господарювання; *контрольний пакет акцій* – кількість акцій (пай, частка у статутному фонді), яка дає право холдинговій компанії здійснювати фактичний контроль над суб'єктом господарювання; *дочірне під-*

приємство – суб'єкт господарювання, контрольним пакетом акцій якого володіє холдингова компанія.

ВИСНОВКИ

У статті розглянуто основні організаційні форми бізнесу, які притаманні сучасному бізнесу розвинутих країн світу, розкрито їх сутність та надано класифікацію.

Незважаючи на значну кількість наукової літератури, присвяченої розгляду форм ІСБ, однозначна відповідь на питання, в яку з них, за яких умов і в який час доцільно об'єднуватись, яка є найбільш конкурентоспроможною, відсутня. У зв'язку з цим характеристика наведених вище організаційних форм ІСБ є актуальною і потребує подальших досліджень. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Прохорова В. В. Напрями оцінки ефективності функціонування інтегрованих бізнес-структур підприємств машинобудування / В. В. Прохорова, Ю. О. Дружиніна // Бізнес Інформ. – 2013. – № 12. – С. 347–352.
2. Экономическая энциклопедия для детей и взрослых. – М. : АОЗТ «Нефтехиминвест», 1995. – 688 с.
3. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера / Під ред. Р. Дяківа. – К. : Міжнародна економічна фундація, 2000. – 704 с.
4. Мельник Л. Г. Економіка підприємства : конспект лекцій / Л. Г. Мельник, О. І. Корінцева. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2004. – 412 с.
5. Горбатов В. М. Интегрированные структуры бизнеса в мировой экономике : монографія / В. М. Горбатов. – Х. : ИД «ИНЖЕК», 2005. – 168 с.
6. Большой экономический словарь. – М. : Экономика, 2006. – 497 с.
7. Пушкарь А. И. Стратегические группы предприятий: концепция, методология, управление : научное издание / А. И. Пуш-

карь, Ю. Е. Жуков, А. А. Пилипенко. – Х. : Кроссруд, 2006. – 440 с.

8. Федулова Л. І. Інноваційна економіка / Л. І. Федулова. – К. : Либідь, 2006. – 480 с.

9. Інтегровані структури бізнесу: проблеми теорії та практики оцінювання конкурентоспроможності : монографія / М. О. Кизим, В. С. Пономаренко, В. М. Горбатов, О. М. Ястремська та ін. – Х. : ВД «ИНЖЕК», 2010. – 368 с.

REFERENCES

- Bolshoy ekonomicheskij slovar* [Great Dictionary of Economics]. Moscow: Ekonomika, 2006.
- Ekonomicheskaja entsiklopediia dlia detej i vzroslykh* [Economic encyclopedia for children and adults]. Moscow: AOZT «Neftexhiminvest», 1995.
- Entsyklopediia biznesmena, ekonomista, menedzhera* [Encyclopedia businessman, economist, manager]. Kyiv: Mizhnarodna ekonomichna fundatsiia, 2000.
- Fedulova, L. I. *Innovatsiina ekonomika* [Innovative Economy]. Kyiv: Lybid, 2006.
- Gorbatov, V. M. *Intehrirovannye struktury biznesa v mirovoy ekonomike* [Integrated business structure in the world economy]. Kharkiv: INZhEK, 2005.
- Kyzym, M. O. et al. *Intehrovani struktury biznesu: problemy teorii ta praktyky otsiniuvannia konkurentospromozhnosti* [Integrated business structure: problems of theory and practice of evaluation competitiveness]. Kharkiv: INZhEK, 2010.
- Melnyk, L. H., and Korintseva, O. I. *Ekonomika pidpriemstva* [Business Economics]. Sumy: Universytetska knyha, 2004.
- Pushkar, A. I., Zhukov, Yu. E., and Pilipenko, A. A. *Strategicheskie grupy predpriatij: kontseptsii, metodologiya, upravlenie* [Strategic group of companies: concept, methodology, management]. Kharkiv: Krossroud, 2006.
- Prokhorova, V. V., and Druzhynina, Yu. O. "Napriamy otsinky efektyvnosti funktsionuvannia intehrovanykh biznes-struktur pidpriemstv mashynobuduvannia" [Directions assess the functioning of integrated business structures engineering enterprises]. *Biznes Inform*, no. 12 (2013): 347-352.